

MARX STEFAAN VAN BRABANDT & JOHAN HELDENBERG

21.3
&
22.3

Met 'Marx' is regisseur Stefaan Van Brabandt toe aan zijn tweede filosofenmonoloog. Johan Heldenbergh speelt Marx zeer doorleefd, geëgaged en met mededogen, zegt Van Brabandt en over Marx vandaag: 'Hij zou nu nog steeds tekeer gaan tegen de sociale, politieke, ecologische waanzin waarin we vandaag leven.'

Is filosofie als theater 'in'? Lazarus toert momenteel met Camus, Koen De Sutter speelde vorig jaar Montaigne. Jij gaf de aftrap een paar jaar geleden met Socrates.

Filosofie duikt de jongste tijd inderdaad meer op in het theater. Toen ik in 2014 begon met Socrates heb ik meteen een filosofen-monologen-reeks aangekondigd. Camus en Montaigne stonden trouwens ook op mijn lijstje, maar bepaalde collega's hadden blijkbaar hetzelfde idee en zijn me voor geweest... Al is hun uitwerking totaal verschillend van wat ik maak met mijn reeks. Zowel vormelijk als inhoudelijk.

Even vooruitlopend op de zaken: wie plan je nog en door wie?

De volgende filosoof wordt Spinoza, gespeeld door Han Kerckhoffs; daarna volgt Kierkegaard, gespeeld door Robby Cleiren. Nietzsche zal door Wim Helsen worden vertolkt. Ook Schopenhauer - één van mijn absolute lievelingsfilosofen - staat op mijn verlanglijstje. En Sartre en De Beauvoir - dat wordt een dialoog.

Voer jij met je reeks al je persoonlijke mentoren op?

Alle filosofen rond wie ik een voorstelling wil maken, hebben door hun levenswijze en ideeën inderdaad grote indruk op me gemaakt en me geestelijk mee gevormd. Het zijn steeds dwarsliggers en buitenstaanders, wiens leven en denken één zijn: ze leefden zoals ze dachten, en ze dachten zoals ze leefden - of hadden alleszins die intentie. Ze dachten -tegen de heersende modes in- met hun hele leven als inzet. Dat geldt uiteraard voor

Socrates, die veroordeeld is tot de gifbeker en zo de eerste "martelaar van de filosofie" werd, maar ook Marx heeft veel opgeofferd voor zijn ideeën.

De filosofen in mijn monologen zijn waardevol vanwege hun ideeën, maar ik selecteer ze natuurlijk ook omdat hun levens meestal ook erg dramatisch en tragisch waren - wat vanuit theateraal oogpunt erg interessant is.

Dat lijkt me de crux: hoe zet je filosofie om in theater?!

Elke monoloog wordt opgevat alsof de filosoof zelf aan het woord is. Voor elke filosoof schrijf ik een monoloog in een specifieke toon en stijl die overeenstemt met de denkhouding en het temperament van de filosoof in kwestie.

In elke monoloog wil ik de krachtlijnen uit het leven en denken van een filosoof zo concreet, bevattelijk en levendig mogelijk ensceneren. Het resultaat wordt telkens een voorstelling die én een denk-ervaring, én een monografie én een tragikomisch theaterstuk is.

Wow. Wou je Karl Marx (1818-1883) per se in 2018 vanwege zijn verjaardag?

Marx stond oorspronkelijk niet als tweede op mijn lijstje van filosofen-monologen, maar ik heb hem bewust naar voren geschoven, omwille van de grote actuele relevantie van zijn denken. Bovendien is het inderdaad ook een aardig toeval dat 2018 het 200ste geboortjaar is van Marx.

Hoe ben je aan (de voorbereiding van) deze monoloog begonnen?

Ik heb best lang - zes maanden - aan Marx gewerkt. Ik had wel basiskennis over hem vanuit mijn opleiding Wijsbegeerte aan de Universiteit van Antwerpen, maar voor deze monoloog heb ik me echt in zijn werk en leven gestort. Maandenlang elke dag Marx. Dat betekent veel van en nog meer over hem lezen. En ik heb ook veel gesprekken gevoerd met proffen die veel met Marx zijn bezig geweest. Wie? Jan Blommaert, Walter Weyns, Herbert De Vriese en Peter Reynaert.

En dan is het het belangrijkste werk om dat hele complexe leven en denken te vertalen naar levendig theater, wat in dit geval absoluut niet evident was.

In welke zin?

Het leven van Marx was zò onwaarschijnlijk bewogen, en zijn denken is niet altijd even helder, waardoor de kunst erin bestond om de essentie er uit te filteren, en het zo helder en toegankelijk mogelijk te maken, zonder er iets oppervlakkig van te maken.

Mijn uitgangspunt bij mijn theaterwerk is altijd: de drempel laag, maar de lat hoog. Ik kies er daarom bewust voor om zo weinig mogelijk jargon te gebruiken. Begrippen als 'historisch materialisme' of 'dialectiek' zal je niet horen in de voorstelling, maar je krijgt wel mee waar die begrippen voor staan.

We naderen de kern: wie is Marx volgens Stefaan Van Brabandt?

Filosofie dient niet om de wereld louter passief te beschouwen, vond Marx, maar heeft bovenal actief een sociale en kritische rol te vervullen: de wereld moet anders en beter worden, eerlijker en rechtvaardiger. Sociale onrechtvaardigheid kan enkel worden opgelost door de grondslagen van het maatschappelijk systeem te veranderen. De overheersende kapitalistische machten vernietigen de menselijkheid en moeten daarom worden bestreden en omver geworpen, vond hij.

Zijn droom van een vrije en rechtvaardige maatschappij, zonder onderdrukking en uitbuiting, waar de mens als sociaal wezen al zijn mogelijkheden en talenten in vrijheid kan ontwikkelen, is helaas uitgedraaid op de afgrijselijke, wrede, totalitaire nachtmerrie van het communisme van ondermeer Stalin en Mao. Ook daar laat ik hem in de monoloog over spreken. Over al zijn spijt en schaamte en vergissingen. Over wat er in zijn naam is aangericht. Buitengewoon tragisch.

Marx wordt vaak geassocieerd met gelijk(waardig)heid.

Klopt, maar het ging hem evenzeer om menselijke vrijheid en waardigheid. Marx' kritische analyse van mens en samenleving, van de machten en structuren die de mens ketenen, is in onze tijd van besparingen, winst- en groeidenken nog steeds aan de orde.

In tijden van onbehagen, onzekerheid en groeiende ongelijkheid is het goed om herinnerd te worden aan zijn filosofie van menselijke waardigheid: Wat betekent het

om mens te zijn? Leven we om te werken of werken we om te leven? Wat betekent werk voor ons? Kunnen we er ons als mens in ontplooien, haalt het het beste in ons naar boven of vernietigt het onze menselijkheid in functie van een marktfundamentalistische logica?

Je zegt met andere woorden dat Marx nog steeds relevant is anno 2018?

Met bovenstaande vragen confronteert hij ons vandaag nog steeds. En natuurlijk zou hij het feit bekritisieren dat de politieke machten nu nog steeds de dienaar zijn van de economische machten. Volgens Marx kan en moet het anders: levenskwaliteit, welzijn en menselijke vrijheid primeren voor hem. En gelijkwaardigheid: gelijke kansen en mogelijkheden voor ieder mens.

In de tijd van Marx was je als liberaal of democraat staatsgevaarlijk. En die tijd is nog niet zo lang geleden. Ongelooflijk als je daar over nadenkt...

Hij vocht tegen de absolute vorsten, de adel, de kerkelijke machten en het kapitaal van de eerst grootindustriëlen. Vandaag hebben we het hier op dit kleine deeltje van de wereld misschien beter, qua welvaart dan, maar toch voelen mensen zich vervreemd, onbehaaglijk, ontevreden. Bovendien zou Marx opmerken dat de symptomen in ons systeem weliswaar bestreden worden -we krijgen meer kruimels toegeworpen-, maar de ziekte, de fundamentele onrechtvaardigheid is dezelfde.

Hij zou nu nog steeds tekeer gaan tegen de sociale, politieke, ecologische waanzin waarin we vandaag leven. We leven evenzeer in een ideologie die ons denken en doen kneedt, alleen hebben we het amper door.

Je maakt van hem geen heilige. Je noemt man en paard.

Ik wil hem allerm minst eenzijdig op een voetstuk plaatsen met deze voorstelling: ik wil de veelkantige, paradoxale en gevaarlijke facetten en de vele schaduwkanten van zijn leven en denken evenzeer aan bod laten komen.

Marx is niet voor niets nog steeds een controversiële filosoof. Geen denker heeft ooit zoveel verdeeldheid gezaaid: afhankelijk van hoe zijn woorden werden geïnterpreteerd, is hij vervloekt en aanbeden, uitgespuwd en op handen gedragen. Hij werd beschouwd als een afgod en een bevrijder, maar zijn goede intenties hebben ook de weg naar de hel geplaveid: miljoenen mensen werden gedood in naam van de "marxistische bevrijding".

Marx stond bekend als een ruzie-maker, met dominante, autoritaire trekjes. Intellectueel even uitdagend als intimiderend, stel ik

me voor. Al had hij ook een zachte kant tegenover zijn kinderen en kleinkinderen, en ook tegenover zijn vrouw Jenny, de liefde van zijn leven, en zijn beste vriend, Friedrich Engels. Hij dronk ook graag, rookte sigaren en vertelde graag grappen, dus als je hem op een goed moment trof, kon hij wellicht ook wel aangenaam gezelschap zijn. Ik heb geprobeerd om zeker ook voldoende lichtheid in de voorstelling te stoppen, al is het maar om zijn boodschap des te harder te laten binnen komen.

Johan/Marx zegt letterlijk dat hij een spook is.

De beginzin van Marx' bekende Communistisch Manifest luidt: "Het spook van het communisme waart door Europa". Dat bracht me op het idee om Marx te laten spoken in de theaterzalen. Als levende dode kijkt hij terug op zijn leven en denken, en zijn laatste woorden zijn gericht aan ons, mensen van deze tijd: waarin heeft hij zich gruwelijk vergist? Welke machten heeft hij onderschat, en welke overschat? Maar ik laat hem ook iets zeggen over onze tijd: waarin heeft hij nog steeds gelijk? In welk opzicht is zijn filosofie vandaag nog steeds actueel, relevant en bevrijdend? Hoe kan Marx ons blijvend herinneren aan wat het betekent om volwaardig mens te zijn?

Is Johan Heldenbergh een fan van Marx?

Ja, Johan voelt zeker affiniteit met de sociale en maatschappij-kritische ideeën van Marx.

Wat maakt hem zo geschikt voor de rol?

Hij speelt de rol van Marx zeer doorleefd en geëngageerd, in al zijn complexiteit en zijn ambivalenties... en met mededogen.

Ik vind het ontzettend inspirerend om met Johan te werken. Er heerst veel vrijheid en vertrouwen tijdens het repetitie-proces. En Johan is een ontzettend autonome acteur. Intelligent, gevoelig en erg betrokken bij het project.

Wat is voor jou de fijnste/beste/meest bij het nekvel grijpende quote van Marx en waarom?

"Een samenleving die groeit in rijkdom zonder de armoede te laten afnemen moet verrot zijn tot in haar diepste kern". Nog steeds van toepassing op het rijke Westen vandaag.

Martine Cuyt

CREDITS

van: Stefaan Van Brabant

spel: Johan Heldenbergh

productie: De Verwondering en Het Zuidelijk Toneel

coproductie: Arenbergsschouwburg Antwerpen

dramaturgie: Wannes Gyselink

met de steun van het Vlaams Fonds voor de Letteren

BIO VAN BRABANDT

Stefaan Van Brabant (Gent, 1979) is filosoof, schrijver, theater- en tv-maker.

Na zijn muziek- en drama-opleiding aan Studio Herman Teirlinck studeerde hij Filosofie aan de Universiteit Antwerpen, waar hij magna cum laude zijn diploma van Master in de Wijsbegeerte behaalde.

Hij was jarenlang als toneelschrijver en acteur verbonden aan het theatergezelschap De Koe, acteerde in diverse films en tv-series, en bracht als singer-songwriter onder de titel 'het is niets' een cd uit met eigen Nederlandstalige liedjes.

Samen met Wim Helsen en Theo Maassen werkte hij in 2011 als co-scenarist en acteur mee aan de experimentele fictie-reeks Geen Probleem voor de Nederlandse VPRO.

In 2014 maakte hij voor Canvas de filosofie-reeks Het Voordeel van de Twijfel en schreef tevens het gelijknamige boek als verdiepende aanvulling op de tv-reeks.

In 2015 schreef en regisseerde hij de theatermonoloog SOCRATES (gespeeld door Bruno Vanden Broecke), een eerste in een reeks filosofen-monologen. Nu ziet/zag u zijn tweede, Marx. Van Brabant is ook gastdocent aan hogescholen in Antwerpen, Tilburg en Gent.

BIO HELDENBERGH

Johan Heldenbergh (Wilrijk, 9 februari 1967) is een geëngageerd Vlaams acteur (theater, film, televisie). Studeerde in 1994 af aan Studio Herman Teirlinck en kwam meteen daarna op het kleine scherm met Ons geluk, de serie naar de boeken van Gerard Walschap.

Hij schreef en voerde de maatschappijkritische monoloog Massis, the musical (2004).

Zet in 2006 samen met Marijke Pinoy en Arne Sierens zijn schouders onder theatergroep Compagnie Cecilia. Heldenbergh schreef theater- en filmgeschiedenis met The Broken Circle Breakdown. Hij schreef het theaterstuk en speelde de rol van Monroe op de planken en in de film. Voor de film kreeg hij een César en mocht hij naar de Oscaruitreikingen.

Met de prent Schellebelle 1919 maakte Heldenbergh zelf een portret van het sociale weefsel van en met de 600 mensen van het gelijknamige dorp.

Hij speelde in bekende films als De helaasheid der dingen, Aanrijding in Moskou en Le tout nouveau testament.

Ondanks zijn depressie en burn-out (2014) bleef hij spelen en schrijven. In 2017 was hij te zien in zijn eerste grote Hollywoodrol, in The Zookeeper's Wife, naast Jessica Chastain.

Nu pakt hij uit met Marx, met wie hij zich verwant voelt. "Ik vind dat een theatermaker net als een filosoof de plicht heeft om ook iets over de samenleving te zeggen", zei hij onlangs in Van Gils en gasten.